

№ 56

Бекіменов З., Байұшев Т.

Қырғыз тілі

Бауытталған мектептерден
4-класстарға үзук

ср., 1947.

ср., 1949.

(Кітеш)

2 кітеш

§ 1. Жай, суроолуу жана илептүү сүйлөмдөр.

1-иш. Төмөнкү сүйлөмдөрдү окуп, жай, суроолуу жана илептүү сүйлөмдөрүн ажыраткыла.

1. Мен кыштакта турам. Биздин кыштактын аты—Чок-Тал. Кыштагыбыз Ысык-Көлдүн жээгине орношкон. Колхозубуздун аты—Тегизчил. Ата-энем колхоздо иштейт.

2. Эрикпей, эмгек кылгыла, балдар! Эмгекти кажыбай, кайраттуу иштегиле! Ааламга атагы жайылган улуу окумуштуулардын баары кичинесинде силер сыяктуу мектептен окуп, билим алышкан.

„Эмгек кылсаң, өнмөк бар,“ —деген эл макалын эсиңерден чыгарбагыла!

3. Аманбы, иним Жеңижок?
Агаңдын сенден кеми жок.
Ача жаак бендеден
Айтышарга теңи жок.

Эсенби, иним Жеңижок?
Эсендин сенден кеми жок.
Эки жаак бендеден
Эңишерге теңи жок.

Эсенамандан.

Суроо иретинде айтылган сүйлөмдү **суроолуу сүйлөм** дейбиз.

Суроолуу сүйлөмгө: *ким? эмне? кайда? нече? канча? кайсы? качан?* деген сурама атоочтор же „**бы**“ мүчөсү катышат.

Иштин ал жайын баяндоо үчүн гана жайынча айтылган сүйлөмдү **жай сүйлөм** дейбиз.

Суроолуу сүйлөм көтөрүңкү үн менен айтылат. Жай сүйлөмдүн аягында үн мелүүн барып токтоп, басыңкы айтылат.

Суроолуу сүйлөмдүн аягына **суроо белгиси(?)**, жай сүйлөмдүн аягына **чекит(.)** коюлат.

2-иш. Төмөнкү сүйлөмдөрдү көчүргүлө, маанисине карай, ар бир сүйлөмдөн кийин жазуу белгилерин (суроо белгиси же чекит) койгула.

- Сен устасыңбы
- Ооба, устамын
- Нече жылдан бери устачылык кыласын
- Беш жылдан бери
- Былтыр кайда иштедиң
- „Ак-Жар“ колхозунда иштедим
- Мында эмнеге келдиң
- Усталар курсуна келдим

3-иш. Төмөнкү сүйлөмдөргө суроо болуп түшө турган сүйлөмдөр ойлоп жазгыла.

- . . . . .
- Асан Адылов,
- . . . . .
- Башталгыч мектепте окуймун.
- . . . . .
- Төртүнчү класстамын.
- . . . . .
- Ооба, отличникмин.
- . . . . .
- Биздин класста менден башка беш отличник бар.

4-иш. Төмөнкү суроолуу сүйлөмдөргө жооп болуп түшө турган сүйлөмдөр ойлоп жазгыла.

- Таза болуш үчүн, тишти эмне менен жууш керек
- . . . . .
- Бет, кол таза болуш үчүн, эмне кылыш керек?
- . . . . .
- Сабакка кечикпей барыш үчүн, эмне кылыш керек
- . . . . .
- Мектеп ичинде тазалыкты сакташ үчүн, окуучулар эмне кылыш керек?
- . . . . .

5-иш. Төмөнкү куттуктоону окугула. Андагы илеп (!) белгилерин маанилерин байкагыла.

Жолдош солдаттар, офицерлер! Биздин родинабызга кесилген фашисттерди талкаладык! Берлинге жеңиш туусун ошоттук! Жашасын даңктуу Советтик Армия! Жашасын биздин каарман элибиз! Жашасын акылман атабыз улуу Сталин!

Күчтүү сезим менен айтылган сүйлөмдү илеп-түү сүйлөм дейбиз.

Илептүү сүйлөм өтө көтөрүңкү үн менен айтылат.

Жазууда илептүү сүйлөмдөрдүн аягына илеп (!) белгиси коюлат.

6-иш. Төмөнкү сүйлөмдөрдү көчүрүп, аягына жазуу белгисин койсула.

„Окуу, окуу жана окуу“ (Ленин).

„Кадрлар бардыгын чечет“ (Сталин).

Жашасын биздин маршалдар
Бах, 9-май сонун майрам, ээ
Кап, кызык оюнга барбай калдым

7-иш. Бир нече илептүү сүйлөмдөр ойлоп жазгыла.

8-иш. Төмөнкү сүйлөмдөрдүн ичинен илептүү сүйлөмдөрүн бир башка, суроолуу сүйлөмдөрүн бир башка жана жай сүйлөмдөрүн бир башка көчүргүлө.

1. СССРде канча Союздук республика бар?
2. Биздин ата мекенибиз кандай сонун!
3. Биз ырыстуу заманда туулган бактылуу балдарданбыз!
4. Уктачы, ырысым, уктачы!
5. Кыргызстандын чоң жайлоолорунан кайсыларды билеңер?
6. Районуңардын эң алдыңкы колхозу кайсы?
7. Жазгы жамгырдан кийинки ава кандай сонун!
8. Жайында айлуу түндө, пароход менен кетип баратсаң, кандай ыракат!
9. Биздин класстын отличниги—Асан. Ал, окуу дегенде, кен ашын жерге коёт.
10. Быйыл колхозуңардын канча бээси тууду?

9-иш. Ырды окугула. Суроолуу, илептүү жана жай сүйлөмдөрүн ыраткыла.

ЭНЕМ.

Күткөндүрсүн, келдим, эне, аманбы?
Кучактачы, сүйчү беттен балаңды!
Беш жыл бою тентип кеткен дайынсыз
Сагыңды го, бир көрө албай, карамды?

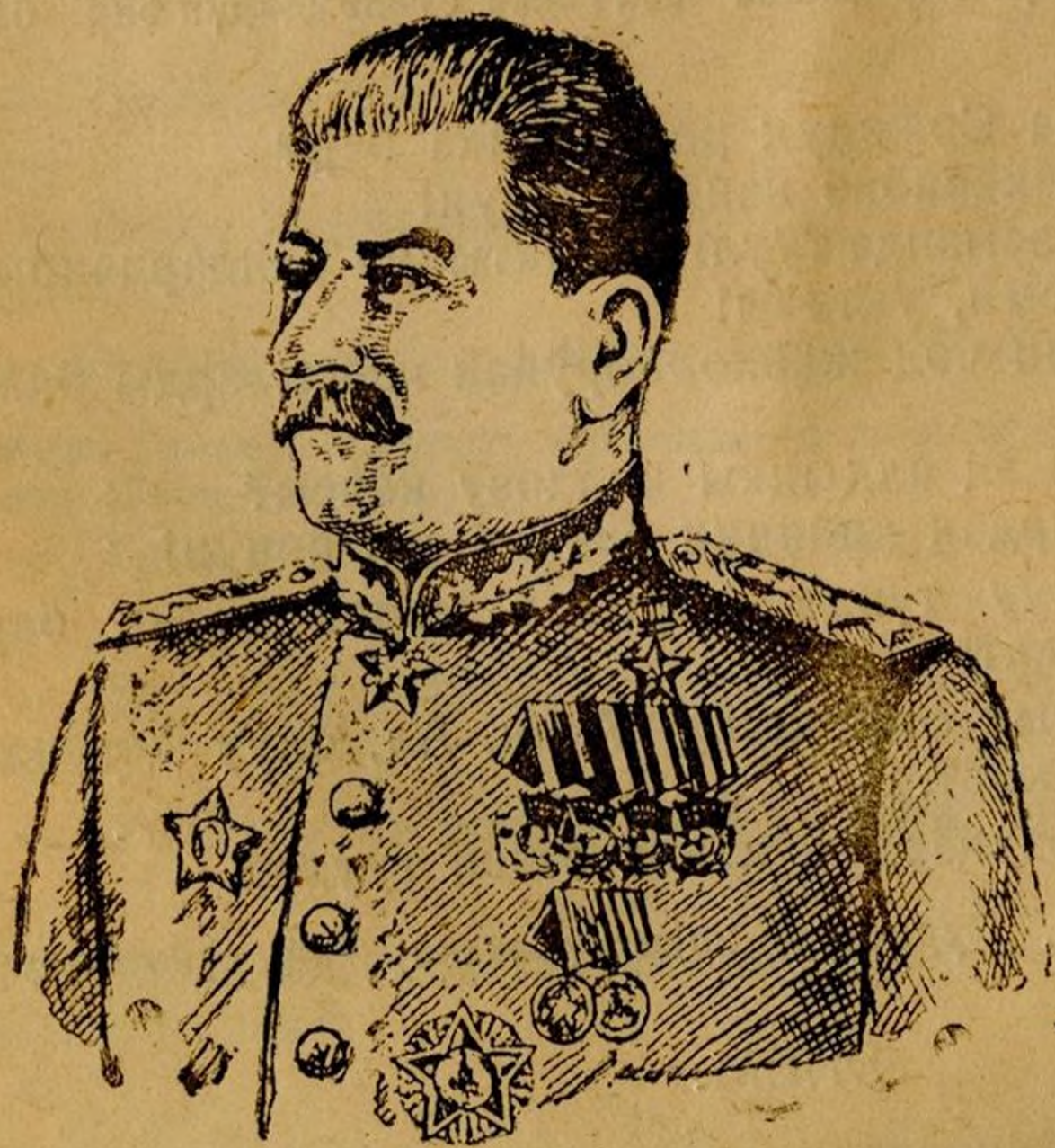
Жусуп.

10-иш. Сүйлөмдөрдү көчүргүлө. Ар бир сүйлөмдүн аягына тиешелүү жазуу белгилерин койгула.

1. Ха, ха, ха, ха! чүкө салган тулубум Ташта, энеке, кереги жок мунунун 2. Берчи, энеке, берчи, энеке, эмейин Берчи, энеке, ак маманды сагындым 3. Тентек эле эмне болду дедиңби Күндө ойлоп асан кайгы жедиңби 4. Энеке-бай, кайратымдан жазбадым Мен мурунку мен эмесмин, — башкамын Тентек жана таарынчактык мүнөздөр Жаман экен ишен, эне, таштадым 5. Жашасын биздин гүлдөгөн өлкөбүз Жашасын СССР элдеринин бир туугандык достугу

11-иш. Текстти окугула жана илептуу сүйлөмдөрүн дептеринерге көчүргүлө.

Жолдоштор! Ата мекендик Улуу согуш биздин жеңиш менен аяктады. Европадагы согуш мезгили бүттү. Тынчтык менен кайра куруу доору башталды.

Менин кымбаттуу ага-инилерим жана эже-карындаштарым, сиздерди жеңиш менен куттуктайм!

Биздин Родинабыздын боштондугун коргоп калган жана душманды жеңип, жеңишке ээ болгон биздин каарман Советтик Армиябызга даңк!

Биздин улуу элибизге, жеңип чыккан элибизге даңк!

Душман менен болгон согушта курман болуп,

биздин элибиздин эркиндиги жана бактысы үчүн өз өмүрлөрүн сарп кылган баатырларга өмүрлүккө өчпөс даңк!

— Жолдош Сталиндин 1945-жылдын 9-майындагы (үндөөсүнөн).